

ΤΑ ΕΛΕΥΣΙΝΙΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

Μυστικά θρησκείαι και μυστήρια ὑπῆρχαν εἰς πολλὰς πόλεις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐμειναν, μὲ διαφοροὺς συνήθως ἐμφανίσεις εἰς ἑκάστην πόλιν, ἀπὸ τῶν παλαιωτάτων χρόνων, ὅτε ἡ θρησκεία τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου δὲν εἶχεν ἔλθῃ ἀκόμη εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ δὲν ἦσαν Ἕλληνες οἱ κατοικοῦντες τὴν χώραν. Πιθανώτατα δὲν ἦσαν καὶ ἀπ' ἀρχῆς μυστικάι αἱ θρησκείαι αὐταί, ἀλλὰ δὲν εἶναι βέβαιον πότε καὶ διατὶ κατέστησαν μυστικάι. Ἴσως, ὅτε οἱ παλαιώτατοι κάτοικοι, οἱ θεωρούμενοι ὡς Προέλληνες, ὑπετάγησαν εἰς τοὺς κατόπιν ἑλθόντας Ἕλληνας ἐμποδιζόμενοι ὑπὸ τούτων εἰς τὴν φανεράν ἐπέλεσιν τῶν τελετῶν τῆς θρησκείας των, ἐλάτρευον μυστικά κατὰ τὸν ἰδιαίτερον τρόπον τοὺς θεοὺς των, διετηρήθη δὲ κατόπιν ἡ μυστικότης, καὶ ἀφοῦ παρέλαβον καὶ ἀνεγνώρισαν ὡς ἰδικὰς των τὰς θρησκείας αὐτὰς καὶ οἱ Ἕλληνες. Καὶ ξένας ὅμως μυστικὰς θρησκείας προσέλαβον ἀργότερα οἱ Ἕλληνες, ὅπως ἦτο ἡ θρησκεία καὶ τὰ μυστήρια τῶν Ὀρφικῶν ἐκ Θράκης, καὶ ἀκόμη ἀργότερα ἡ θρησκεία καὶ τὰ μυστήρια τοῦ Μίθρα ἀπὸ τὴν Περσίαν καὶ ἄλλα μυστήρια πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν Ἀσίαν. Ἀλλὰ τὰ σπουδαιότατα μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν μυστηρίων ἦσαν ἀναμφισβητήτως καὶ παρέμειναν τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια.

Ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ὄνομασίαν, πατρὶς αὐτῶν εἶναι ἡ Ἐλευσίς, παρέμεινε δὲ ὁ μικρὸς αὐτὸς δῆμος τῆς Ἀττικῆς, ὁ ἀποκλειστικὸς τόπος τῆς τελεσεῶς των, καὶ ἀφοῦ αὐτὰ ἔγιναν κατόπιν ἐπίσημος θρησκεία τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἀφοῦ ἡ ἀγιότης καὶ ἡ δύναμις αὐτῶν ἀνε-

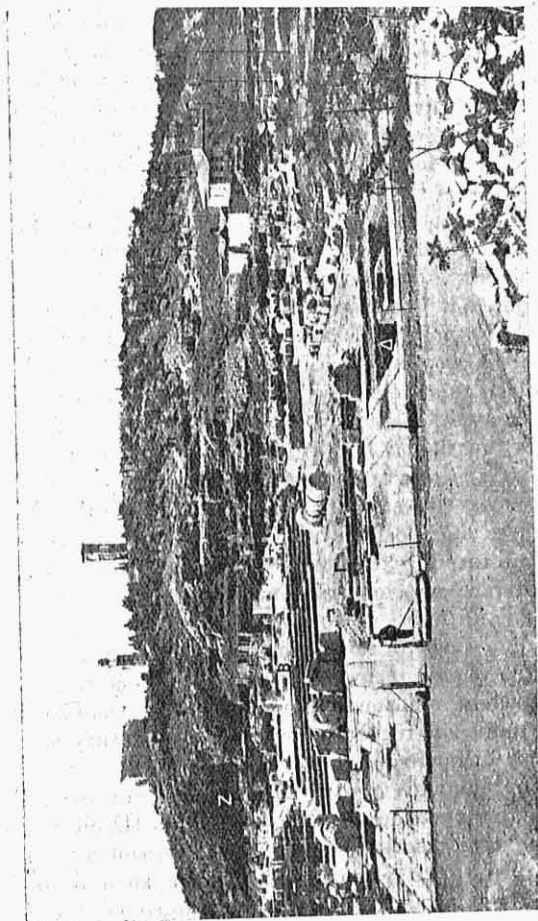
γνωρίσθη ἀπὸ ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπὸ ὅλον σχεδὸν τὸν ἀρχαῖον κόσμον.

Εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους τῆς Ἑλλάδος ἦσαν ἡ Δημήτηρ καὶ ἡ θυγάτηρ τῆς Περσεφόνη, ἡ Κόρη, ὅπως ἦτο ἡ ἐπίσημος ὀνομασία τῆς εἰς τὴν Ἐλευσίνα, οἱ κύριοι θεοὶ τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων φαίνεται δ' ὅτι καὶ ἀνέκαθεν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἡ Δημήτηρ, ἡ μία θεὰ τῆς Γῆς τῆς ὁποίας δὲν γνωρίζομεν τὸ ὄνομα—πολλοὶ δέχονται, ὅτι ὠνομάζετο Ἐλευθιά, καὶ ἀπ' αὐτὴν ἔχει τὸ ὄνομά τῆς ἡ Ἐλευσίς, ὅπως ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς Ἀθηνᾶς ὠνομάσθησαν αἱ Ἀθῆναι—ἦτο καὶ ἡ θεὰ τῆς ἐλευσινιακῆς θρησκείας. Ἡ λατρεία τῆς Κόρης τῆς προσετέθη βραδύτερον εἰς αὐτήν. Ἄλλ' ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἄλλη ποικιλία καὶ εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην ἐλευσινιακὴν θρησκείαν, ἀποδεικνύει ἡ λατρεία καὶ ἐνὸς ἄλλου ζεύγους, ἀνδρὸς καὶ γυναικός, μυστικῶν θεῶν, οἱ ὅποιοι ἀναφέρονται καὶ παριστάνονται εἰς ἀφιερωτικὰ ἀνάγλυφα εἰς τὴν Ἐλευσίνα, καὶ χαρακτηρίζονται ὡς **θεὸς καὶ θεὰ** ἀνευ ἄλλων ὀνομάτων.

Εἰς τὴν Ἐλευσίνα ἐλατρεύοντο εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους μετὰ τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης καὶ ἐσχετίζοντο ὀλωσδήποτε μὲ τὰ μυστήρια καὶ ὁ θεὸς τοῦ Ἄδου Πλούτων γενόμενος σύζυγος τῆς Κόρης, καὶ ὁ Τριπτόλεμος, ὁ Εὐβουλεύς καὶ ὁ Ἰακχος.

Ἀπὸ πότε ὑπῆρχον τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια δὲν γνωρίζομεν βέβαια ἀσφαλῶς, ἀλλ' εἰς τὸν ἴδιον τόπον, ὅπου ἐγίνοντο αὐτὰ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ὑπῆρχεν οἶκος λατρείας τουλάχιστον ἀπὸ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, δηλαδὴ περίπου ἀπὸ χιλίων πεντακοσίων π. Χ. ἐτῶν.

Τὰ ἐρείπια τοῦ μεγάλου τελεστηρίου, τοῦ ναοῦ δηλαδή, ἢ τοῦ ἱεροῦ οἴκου ὅπου ἐτελοῦντο τὰ μυστήρια, πού ἀνεκάλυφεν εἰς τὴν Ἐλευσίνα ὁ μακαρίτης Φίλιος ἀνήκουν εἰς μεγαλοπρεπῆς κτήριον, πού ἐκτίσθη τὸν 5^{ον} αἰῶνα π. Χ. ἐπὶ Περικλέους κατὰ σχέδιον τοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ Παρθενώου Ἰκτίνου, ἀλλ' ὑποκάτω ἀπὸ τὸ δάπεδον τοῦ κτηρίου αὐτοῦ εἶχεν εὗρη καὶ ὁ Φίλιος ἄλλα ἐρείπια παλαιότερων τοῦ Περικλέους τελεστηρίων, πού ἦσαν κατεστραμμένα καὶ

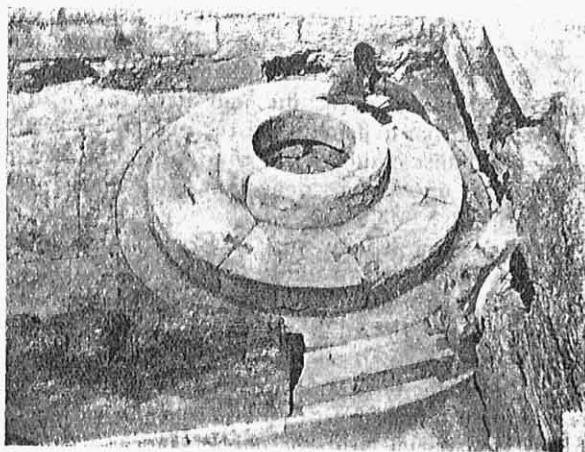

Ε.βκ. 1.— Γενική άποψη του Ιεσού.

σκεπασμένα, ὅτε ἔγινε τὸ Τελεστήριον τοῦ Περικλέους. Τὸ παλαιότερον ἀπὸ τὰ Τελεστήρια αὐτὰ ἐχρονολογεῖτο εἰς τὸν 7^{ον} π. Χ. αἰῶνα, καὶ δι' αὐτὸ ἐπίστευαν πολλοί, ὅτι τότε κατὰ πρῶτον εἰσήχθησαν ἡ μυστηριακὴ θρησκεία καὶ τὰ μυστήρια εἰς τὴν Ἐλευσίνα. Εἰς τὰς τελευταίας ὁμως ἀνασκαφάς, πού ἐξακολουθοῦν ἀκόμη νὰ γίνωνται εἰς τὴν Ἐλευσίνα, ἐξητάσθη προσεκτικώτερον τὸ ἔδαφος καὶ ἀκόμη βαθύτερον ἀπὸ τὸ τελεστήριον τοῦ 7^{ου} αἰῶνος, καὶ κατορθώθη νὰ βεβαιωθῆ, ὅτι εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν, πού ἦσαν ὅλα τὰ ὑστερώτερα τελεστήρια, ὑπῆρχον ἱερά κτήρια κατὰ χιλιάδα ἐτῶν περίπου παλαιότερα τούτων. Ἀνευρέθησαν δηλαδὴ βαθύτερον τῶν ἑρείπιων τοῦ 7^{ου} αἰῶνος τὰ ἑρείπια τοῦ μυκηναϊκοῦ ἱεροῦ (1500 περ. π. Χ.), καὶ τοῦ ἱεροῦ πού εἶχεν γίνῃ εἰς τοὺς γεωμετρικὸς χρόνους (1000 π. Χ.), ἀφοῦ κατεστράφη τὸ μυκηναϊκόν. Ἡ ἀνακάλυψις αὐτῆ ἐπικυρώνει καὶ τὴν παλαιὰν Ἐλευσινιακὴν παράδοσιν περὶ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν μυστηρίων εἰς προϊστορικὸς χρόνους εἰς τὴν Ἐλευσίνα, πού μᾶς διετήρησεν ὁ ὁμηρικὸς ὕμνος εἰς Δήμητρα. Ὁ ὕμνος φαίνεται, ὅτι ἐποιήθη περὶ τὸ 700 π. Χ., ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι εἶναι τροποποιήσις καὶ ἐπέκτασις παλαιοτάτου ἐγκωμιαστικοῦ τῆς Δήμητρος ποιήματος. Πρὸ πάντων ἡ εἰκὼν τῆς διοικήσεως τῆς Ἐλευσινιακῆς χώρας, πού μᾶς δίδει τὸ ποίημα μὲ τοὺς πολλοὺς βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἄρχηγοὶ τῶν κατοικούντων εἰς πολλὰς χωριστάς κώμας τὴν χώραν αὐτήν, καὶ εἶχον ἓνα μεταξύ των ὡς ἀνώτατον ἄρχοντα, συμφωνεῖ μόνον μὲ ὅσα γνωρίζομεν περὶ τοῦ οἰκισμοῦ καὶ τῆς διοικήσεως ἄλλων Ἑλληνικῶν τόπων κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους.

Εἰς τὸν ὁμηρικὸν αὐτὸν ὕμνον ἀναφέρεται, ὅτι ἡ Δημήτηρ ἀγανακτήσασα, διότι ὁ θεὸς τοῦ Ἄδου Πλούτων ἤρπασε τὴν κόρην τῆς Περσεφόνην μὲ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Διὸς χωρὶς αὐτὴ νὰ τὸ γνωρίζῃ—τὸ ἔμαθε κατόπιν ἀπὸ τὸν Ἥλιον, ἀφοῦ περιεπλανήθη ἐπὶ ἑννέα ἡμερονύκτια εἰς ἀναζήτησιν τῆς κόρης τῆς—ἐγκατέλειπε τὸν Ὀλυμπον καὶ ἐγύριζεν εἰς τὴν γῆν. Ἦλθε τότε ἀγνώριστος καὶ εἰς τὴν Ἐλευσίνα, καὶ ἔγινε δεκτὴ ὡς τροφὸς τοῦ Δημοφῶντος, τοῦ ὀψι-

μογεννήτου υιοῦ τοῦ πρώτου τῶν βασιλέων τῆς Ἐλευσίνας Κελεοῦ. Ἡ μήτηρ τοῦ Δημοφῶντος ἡ βασίλισσα Μετάνειρα, θανμάζουσα, διότι ὁ υἱὸς τῆς ἐμεγάλωνεν ὡς θεός, παρεμόνευσε τὴν ξένην διὰ τὰ ἴδια κατὰ ποῖον θανατουρογὸν τρόπον ἀνέτρεφε τὸν μικρὸν βασιλόπαιδα, καὶ τρομάξασα, ὅτε τὴν εἶδε τὸν κρύπτη εἰς τὸ πῦρ διὰ τὸν κάμη ἀθάνατον, ἔβαλε φωνὴν, καὶ ἔκαμε τὴν θεὰν νὰ ὀργισθῇ καὶ νὰ διακόψῃ τὸ ἔργον τῆς θεοπρεποῦς ἀνατροφῆς τοῦ Δημο-

Εἰκ. 2 — Τὸ Καλλίχορον φρέαρ, ὅπου παρουσιάσθη εἰς τὴν Ἐλευσίνα ἡ Δημήτηρ.

φῶντος. Μετὰ τὴν ἀναγνώρισίν τῆς ἡ θεὰ ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν βασιλικὴν οἰκίαν, ἀλλ' ὅμως ἠθέλησε νὰ ἀμείψῃ τοὺς Ἐλευσινίους καὶ τοὺς ἄρχοντάς των, πού τὴν ἐδέχθησαν ὡς ξένην μὲ προθυμίαν, καὶ ἀφοῦ παρήγγειλε νὰ τῆς κτίσουν ἓνα ναόν, τοὺς παρέδωκε τὴν ὄρησκειαν τῶν μυστηρίων, καὶ τοὺς ἐδίδαξε πῶς δι' αὐτῶν νὰ τὴν λατρεύουν, διὰ τὰ εἶναι εὐτυχισμένοι καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἡ ψυχὴ των νὰ ἔχῃ εὐάρεστον διαμονὴν μετὰ θάνατον εἰς τὸν Ἄδην.

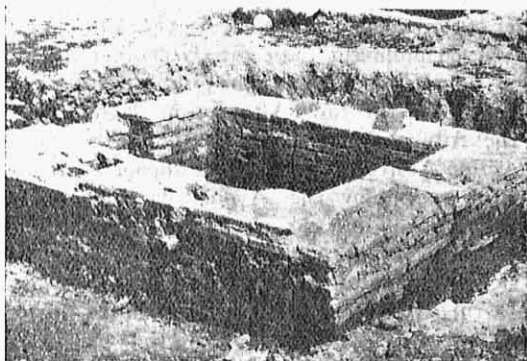
Καθὼς βλέπομεν λοιπὸν καὶ περὶ τῆς Ἐλευσιανικῆς θρησκείας, ὅπως περὶ ὅλων τῶν θρησκειῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἡ λατρεία γίνεται μὲ μυστήρια, ὑπάρχει ἡ παράδοσις, ὅτι ἐδιδάχθη ἀπ' αὐτὸν τὸν θεόν, πού ἔκαμεν ὁ ἴδιος τὴν ἐμφάνισίν του εἰς τὸν κόσμον.

Περὶ τῆς οὐσίας τῶν Ἐλευσιναικῶν μυστηρίων δὲν γνωρίζομεν σήμερον μετὰ βεβαιότητος πολὺ περισσότερα ἐκείνων πού ἐγνώριζον οἱ σοφοί, οἱ ὁποῖοι πρὸ τριῶν καὶ πλέον αἰώνων ἤρχισαν νὰ ἐρευνῶσι τὰς ἀρχαίας παραδόσεις καὶ νὰ μελετοῦν τὸ ζήτημα. Τοῦτο εἶναι μόνον βέβαιον, ὅτι καὶ τῆς Ἐλευσιναικῆς θρησκείας, ὅπως τῶν πλείστων μυστηριωδῶν θρησκειῶν, βάσις εἶναι ἡ πίστις, ὅτι οἱ γινόμενοι ὀπαδοὶ τῆς θρησκείας αὐτῆς θὰ ἦσαν μετὰ τοῦτο καλλίτεροι καὶ εὐτυχέστεροι ἄνθρωποι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἡ ψυχὴ των θὰ εἶχεν εὐδαίμονα διαμονὴν εἰς τὸν Ἄδην, ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν δὲ τούτων ἀπεκλείοντο ὅσοι ἦσαν ξένοι πρὸς τὴν θρησκείαν αὐτήν.

Φαίνεται ἀκόμη βέβαιον, ὅτι ἡ Ἐλευσιναικὴ θρησκεία δὲν περιεῖχε διδάγματα, τὰ ὁποῖα ἀντιτίθεντο ὅπωςδήποτε εἰς τὰς γενικὰς περὶ θρησκείας ἰδέας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, δὲν ἐδίδασκε π.χ. τὸν μονοθεϊσμόν, καὶ οἱ ὀπαδοὶ τῆς δὲν ἐμποδίζοντο νὰ λατρεύουν καὶ τοὺς ἄλλους ἑλληνικοὺς θεοὺς τῆς πολιτείας των. Σήμερον γνωρίζομεν, ὅτι τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια ἀπετελοῦντο ἀπὸ ἓνα σύστημα φανερῶν καὶ μυστικῶν ἱεροπραξιῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἔπρεπε νὰ μετάσχη ὅστις ἤθελε νὰ γίνῃ ὀπαδὸς των. Περὶ τῶν φανερῶν ἱεροπραξιῶν γνωρίζομεν ἀρκετὰ ἀπὸ ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ἀπὸ ἀρχαῖα μνημεῖα. Ὅτι ὑπῆρχον καὶ μυστικαὶ ἱεροπραξίαι εἶναι ἀναμφισβήτητον *μυστικὰ* καὶ *ἀπόρρητα* τῶν Ἐλευσινίων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐπετρέπετο νὰ προδοθῶσι καθ' οἷονδήποτε τρόπον εἰς τοὺς ἀμνήτους ἀναφέρουν συχνὰ οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς· καὶ ὅτι ἡ μυστικότης των ἐπροστατεύετο καὶ ὑπὸ τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας, μαρτυρεῖ ἡ γνωστὴ ἱστορία τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις παρώδησε μετὰ φίλων του τὴν μυστικὴν τελετήν, καὶ εἶπε καὶ ἔδειξε φανερά, ὅσα μόνον ἐντὸς τοῦ Τελεστηρίου καὶ ἐνώπιον μόνον τῶν

μυθθέντων ἐλέγοντο καὶ ἐδεικνύοντο, καὶ κατεδικάσθη διὰ τοῦτο ἐρήμην εἰς θάνατον—ἐπρόλαβε νὰ φύγη ἐξ Ἀθηνῶν—καὶ ἡ περιουσία του ἐδημεύθη.

Δὲν εἴμεθα βέβαιοι, ἂν γνωρίζωμεν ὅλας ἢ μέρος τῶν μυστικῶν ἱεροπραξιῶν, διότι τὰς μαρτυρίας, ποὺ νομίζομεν, ὅτι ἔχομεν περὶ αὐτῶν, τὰς ἀναφέρουν οἱ παλαιοὶ χριστιανοὶ συγγραφεῖς, οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας, οἱ ὅποιοι μεταχειρίζονται τὰς πληροφορίας αὐτὰς διὰ νὰ πολεμήσουν τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν, καὶ πρὸ πάντων τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια, ποὺ φαίνεται, ὅτι ἦσαν ἐπὶ πολὺν χρόνον μέγα ἐμπόδιον εἰς

Εἰκ. 3.— Ἡ ἐσχάρα, θυσιαστήριον ἐντὸς τῆς γῆς.

τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἴσως λοιπὸν θὰ εἴμπορουσε νὰ ἀμφιβάλῃ κανεὶς, ὅτι εἶναι αἱ πληροφορίες αὐταὶ ἀπολύτως ἀληθεῖς καὶ ἀκριβεῖς.

Τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια, δηλαδὴ αἱ ἱεουργίαι ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀπετελοῦντο, ἐγίνοντο δύο φορές καθ' ἔτος, τὸν Ἀνθεστηριῶνα μῆνα (τέλη Φεβρουαρίου), καθ' ὃν χρόνον ἤρχιζεν νὰ ἀναδεικνύεται ἡ νέα βλάστησις, καὶ τὸν Βοηδρομιῶνα μῆνα (Σεπτέμβριον), ὅτε ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ἡ νέα σπορά, καὶ εἶναι καὶ τοῦτο μία ἀπόδειξις, ὅτι ἀρχικῶς ἡ Ἐλευσινιακὴ θρησκεία ἦτο γεωργικὴ θρησκεία, καὶ ὅτι αἱ

διάφοροι τελετουργίαι ἐγίνοντο κατ' ἀρχάς πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς συνδρομῆς τοῦ θεοῦ εἰς εὐόδωσιν τῆς σπορᾶς καὶ πλουσίαν καρποφορίαν.

Αἱ ἱεροπραξίαι τῆς ἀνοίξεως ἐγίνοντο εἰς τὴν Ἄγραν, μικρὸν χωρίον τῶν Ἀθηνῶν παρὰ τὸν Ἴλισόν, πλησίον τοῦ Σταδίου, ὅπου ὑπῆρχεν ἱερὸν τῆς Δήμητρος· ἐξακατηρίζοντο δὲ τὰ ἐν Ἄγρα μυστήρια ὡς τὰ μικρὰ μυστήρια, καὶ ἐθεωροῦντο ὡς προπαρασκευὴ πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὰ μεγάλα μυστήρια, ποὺ ἐγίνοντο τὸν Σεπτέμβριον. Φαίνεται, ὅτι καὶ εἰς τὴν Ἄγραν ὑπῆρχεν ἀπὸ παλαιωτάτων χρόνων γεωργικὴ λατρεία, καὶ ἐγίνοντο ἱεροουργίαι ἀνάλογοι πρὸς τὰς ἑλευσινιακὰς τῆς θρησκείας τῆς Δήμητρος, ἠνώθη δὲ ἢ ἐν Ἄγρα θρησκεία μετὰ τῆς Ἑλευσινιακῆς, καὶ συνεχωνεύθη εἰς τὰ Ἑλευσίνια μυστήρια, ὅτε τὸν 7^{ον} αἰῶνα π. Χ. ἐνωθεῖσα μετὰ τῶν Ἀθηνῶν ἢ Ἑλευσίς ἀπετέλεσε μέρος τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας.

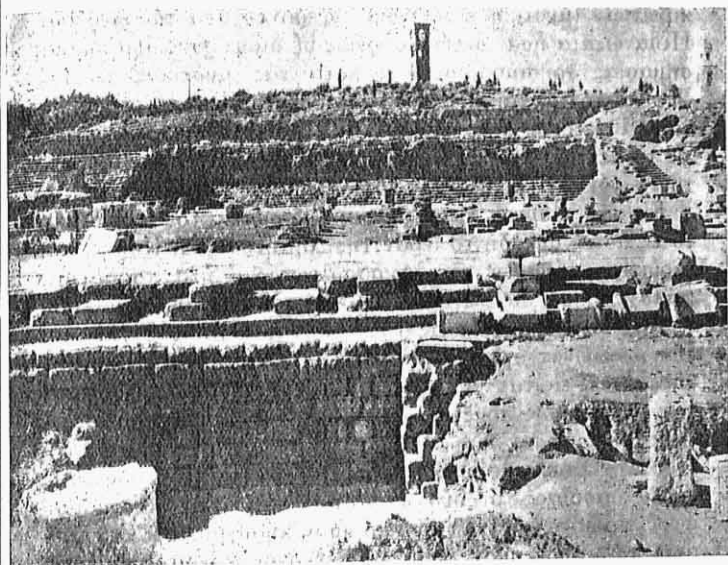
Οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι διηγοῦντο διαφορετικὰ τὴν γένεσιν τῶν μικρῶν μυστηρίων τῆς Ἄγρας· ἀνέφερον δηλαδὴ, ὅτι αὐτὰ ἔγιναν μόνον διὰ τὸ νὰ μνηθῆ ὁ Ἡρακλῆς, ὅστις ὡς ξένος — εἰς παλαιούς χρόνους μόνον Ἀθηναῖοι ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς τὰ μυστήρια—δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μνηθῆ εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἑλευσίνος, καὶ δι' αὐτὸ ἔκαμαν τὰ μυστήρια τῆς Ἄγρας, εἰς τὰ ὅποια ἐμνήθη ὁ Ἡρακλῆς, καὶ κατόπιν καὶ οἱ Διόσκουροι, διὰ τοὺς ὁποίους ὡς ξένους ὑπῆρχεν ὁ ἴδιος λόγος ἀποκλεισμοῦ ἀπὸ τῶν Ἑλευσινίων μυστηρίων.

Εἰς τὴν Ἄγραν καθόσον γνωρίζομεν, ἐγίνοντο μόνον **καθαρμοί**, δηλαδὴ ἱεροπραξίαι συντελοῦσαι εἰς τὸν ἐξαγνισμόν τῶν μελλόντων νὰ μνηθῶσιν. Κυριώτερον μέσον καθαρμοῦ ἦτο τὸ λουτρὸν εἰς τὸν Ἴλισόν. Ὁ σωματικὸς καθαρισμὸς φέρει μυστηριωδῶς εἰς τοὺς πιστεύοντας καὶ τῆς ψυχῆς τὴν ἐξάγνισιν. Τὸ λουτρόν, ἢ πλύσις ἐν γένει ὄλου ἢ ὀλίγων μόνον μελῶν τοῦ σώματος, γινομένη σύμφωνα πρὸς ὠρισμένους ἱεροὺς τύπους, χρησιμεύει ὡς μέσον ἀγνισμοῦ καὶ εἰς πολλὰς, καὶ σημερινὰς ἀκόμη θρησκείας. Τὴν ἰδίαν ἀρχὴν ἔχει καὶ τὸ βάπτισμα τῆς χριστιανικῆς μας θρησκείας. Καὶ ἀπλῆ ἐπίχυσις ὕδατος ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ μουσμένου

φαίνεται, ὅτι ἔφθανε πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἑξαγνισμοῦ· εἰς ἓν μαρμαρίνον ἀνάγλυφον τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰῶνος τοῦ μουσείου τῆς Ἐλευσίνος παριστάνεται ἡ Περσεφόνη (ἢ μία ἱέρεια) χύνουσα πρὸς ἑξαγνισμὸν νερὸν ἐπάνω εἰς τὸ γυμνὸν σῶμα νεαροῦ μύστον.

Τὰ μεγάλα μυστήρια τοῦ Φθινωπόρου ἤρχιζαν μὲ τὴν μετα-

Εἰκ. 4.— Τὸ Τελεστήριον.

φορὰν τῶν μυστικῶν ἱερῶν συμβόλων ἐξ Ἐλευσίνος εἰς Ἀθήνας, ἀφοῦ ἰκανὸν χρόνον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν τελετῶν ἐζητεῖτο, καὶ ἐπετυγχάνετο συνήθως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διὰ τῆς ἀποστολῆς *σπονδοφόρων* εἰς τὰς διαφόρους Ἑλληνικὰς πόλεις, πενήκοντα ἡμερῶν *ἱερά ἐνεχειρία*, δηλαδή ἀποφυγὴ πάσης ἐχθρικῆς πράξεως κατὰ τῆς πόλεως τῶν Ἀθη-

νῶν, καὶ κατ' ἐκείνων πού ταξειδεύοντες εἰς τὰς Ἀθήνας χάριν τῶν μυστηρίων, θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ διέλθωσι διὰ ξένων πόλεων.

Ἡμέρα τῆς μεταφορᾶς τῶν ἱερῶν ἦτο ἡ 14^η τοῦ Βοηδρομιῶνος. Ποῖα ἦσαν τὰ μυστικά ἱερά παραμένει ἀκόμη ἄγνωστον, ἢ τουλάχιστον δὲν εἶναι ἀσφαλῶς γνωστόν. Μεγάλα καὶ βαρέα πράγματα δὲν ἦσαν, διότι ἐφυλάττοντο ἐντὸς μικρῶν κιβωτίων (μυστικὴ κίστη), καὶ ἐφέροντο ὑπὸ τῶν ἱερείων. Πιθανώτατα ἦσαν σκευὴ λατρείας μὲ διαφόρους συμβολικὰς σημασίας χρησιμοποιούμενα κατὰ τὰς μυστικὰς τελετάς. Ἐφυλάττοντο ὑπὸ τοῦ ἱεροφάντου ἐντὸς ἰδιαιτέρου δωματίου, ἀνακτόρου καλουμένου καὶ εὐρισκομένου πιθανώτατα εἰς τὸ κέντρον τῆς μεγάλης αἰθούσης τοῦ τελεστηρίου. Εἰς τοῦτο μόνον ὁ ἱεροφάντης ἐδικαιοῦτο νὰ εἰσέρχεται.

Εἰς τὰς Ἀθήνας κατετίθεντο τὰ *ἱερά* εἰς τὸ Ἐλευσίνιον τὸ ἐν ἄστει, δηλαδὴ τὸ ἱερόν τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, πού εὐρίσκειτο κάτωθεν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἦτο παράρτημα (*μετόχι*, ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερα) τοῦ ἑλευσινιακοῦ ἱεροῦ.

Τὰ *ἱερά* παρέμενον εἰς τὰς Ἀθήνας μέχρι τῆς 19^{ης} τοῦ Βοηδρομιῶνος, ἐγίνοντο δὲ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς παραμονῆς αὐτῶν εἰς τὰς Ἀθήνας διάφοροι προπαρασκευαστικὰ τῶν μυστηρίων πράξεις. Τὴν 15^{ην} τοῦ Βοηδρομιῶνος οἱ μύσται, πού ἦσαν ἤδη ὅλοι ἐν Ἀθήναις, ἐκαλοῦντο εἰς τὴν Ποικίλην Στοάν, καὶ ἐκεῖ προσεφώνουν αὐτοὺς ὁ ἱεροφάντης καὶ ὁ δαδοῦχος, οἱ δύο ἀνώτατοι ἱερεῖς τῶν μυστηρίων, ἀφοῦ πρῶτον ἔκαμνον τὸ ἐπίσημον κήρυγμα, ὅτι ἀπεκλείοντο τῶν μυστηρίων ὅσοι ἦσαν ἔνοχοι φόνου ἀνθρώπου, ἢ δὲν ἦσαν Ἕλληνες. Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν 16^{ην} τοῦ Βοηδρομιῶνος ἐγίνετο τὸ γενικὸν λουτρόν καθαρμοῦ εἰς τὴν Φαληρικὴν ἀκτὴν. *Ἄλαδε μύσται* (εἰς τὴν θάλασσαν μύσται) ἐκάλει ὁ *ἱεροκῆρυξ* (ἀνώτατος καὶ αὐτὸς ἱερεὺς τῶν μυστηρίων), καὶ ἕκαστος μύστης φέρων τὸ μυστικὸν χοιρίδιον, πού θὰ ἐθυσίαζεν εἰς τὰς ἑλευσινιακὰς θεάς, ἔσπευδεν πρὸς τὸ Φάληρον ὅπου ἐλούετο μετὰ τοῦ χοιριδίου. Ἡ πύλη διὰ τῆς ὁποίας ἐξείρχοντο οἱ μύσται ἐχαρκτηρίζετο εἰδικῶς δι' αὐτῆς τῆς πράξεως (ἢ *ἄλαδε ἐξελαύ-*

νουςιν μύσται — διὰ τῆς ὁποίας ἐξέρχονται μεταβαίνοντες εἰς τὴν θάλασσαν οἱ μύσται —, ὁρίζει τὴν πύλην αὐτὴν μία ἀρχαία ἐπιγραφή), ἀλλ' ἡ θέσις τῆς δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστή, πάντως ὁμως θὰ ἔκειτο πρὸς Νότον τῆς Ἀκροπόλεως

Εἰκ. 5.— Ὁ δαδούχος τῶν μυστηρίων καὶ εἰς μύστης.

ἐκεῖ, ἀπὸ ὅπου καὶ σήμερον συνήθως γίνεται ἡ κάθοδος εἰς τὸ Φάληρον.

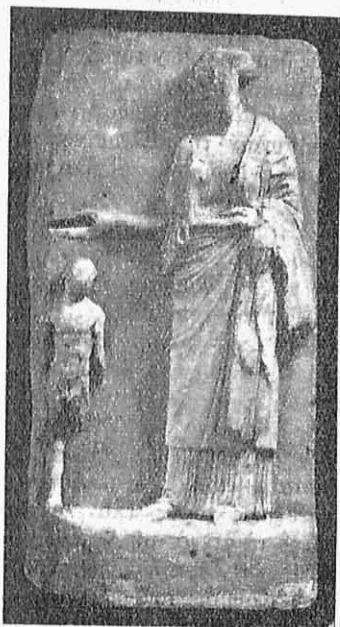
Πῶς ἀκριβῶς ἐχρησιμοποιοῦντο αἱ δύο ὑπόλοιποι ἡμέραι, ἡ 17^η καὶ 18^η μέχρι τῆς 19^{ης} τοῦ Βοηδρομιῶνος δὲν γνωρίζομεν. Τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν διεκόπτοντο αἱ χάριν τῶν μυστηρίων γινόμεναι ἱερουργίαι ἕνεκα τῆς παρεμβληθείσης ἑορτῆς τῶν Ἐπιδαυρίων πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ὅστις εἶχε μνηθῆ καὶ αὐτὸς εἰς τὰ ἔλευσινιακὰ μυστήρια, τὴν δ' ἄλλην ἐγίνοντο ἴσως ἰδιωτικαὶ θυσίαι εἰς τὰς θεὰς τῶν

μυστηρίων, καὶ ἔκαμνον τὰς τελευταίας τῶν ἐτοιμασίας διὰ τὴν μεγάλην πομπὴν τῶν μυστηρίων οἱ μύσται.

Τὴν 19^{ην} ἐγίνετο ἡ ἐπιστροφή τῶν *ιερῶν* εἰς τὴν Ἐλευσίνα. Ἦτο ἡ ὠραιότερα ἡμέρα τῶν μυστηρίων. Οἱ μύσται, ὅλοι σχεδὸν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ πολλοὶ ξένοι, παλαιοὶ καὶ νέοι μύσται, ἐλθόντες ἐπίτηδες εἰς Ἀθήνας, φέροντες ἐορτάσιμα φορέματα μὲ στέφανον μυρσίνης ἐπὶ κεφαλῆς καὶ τὴν μυστικὴν ράβδον (ποῦ ἀπετελεῖτο ἐκ πολλῶν κλάδων δεμένων σφικτὰ μαζί) εἰς τὰς χεῖρας ἠκολούθουν ἐν πομπῇ πεζῇ τὰς ἀμάξας, ποῦ ἔφερον τὰς ἱερείας μὲ τὰ μυστικὰ *ιερά*, καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἰάκχου, ποῦ εὗρισκετο ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πομπῆς εἰς ἰδιαιτέραν ἀμαξαν φυλαττόμενον ὑπὸ εἰδικοῦ ἱερέως ὀνομαζομένου Ἰακχαγωγοῦ. Τὴν πομπὴν συνώδευεν ἐφιππος τιμητικὴ φρουρὰ ἐκ τῶν ὠραίων Ἀθηναίων ἐφήβων. Ἐξεκίνει πιθανώτατα ἀπὸ τὸ Ἐλευσίνιον ὅπου ἔμεναν τὰ *ιερά* τὰς ὀλίγας αὐτὰς ἡμέρας εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ διὰ τῆς ἱερᾶς πύλης, πλησίον τοῦ Διυῦλου, ἐξείρχετο εἰς τὴν ἱερὰν ὁδόν, ποῦ ἔφερεν εἰς τὴν Ἐλευσίνα κατὰ τὴν ἰδίαν σχεδὸν διεύθυνσιν τῆς σημερινῆς ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Ἐλευσίνα ὁδοῦ. Οἱ μύσται γεμάτοι ἀπὸ θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ χαρὰν δι' ὅσα καλὰ ἔμελλον νὰ ἐπιτύχῃσι διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῶν εἰς τὰ μυστήρια, ἐπορεύοντο ἐν τάξει ψάλλοντες θρησκευτικούς ὕμνους, ἢ ἀναφωνοῦντες ὠρισμένας λέξεις ὡς ἐπφθὸν εἰς τοὺς ὑπὸ τῶν ἱερέων ψαλλομένους ὕμνους.

Συνηθεστάτη ἐπιφώνησις ἦτο συχνὰ ἐπαναλαμβανομένη ἢ ἐπίκλησις τοῦ Ἰάκχου, Ἰακχ' ὦ! Ἰακχ' ὦ! διὰ τοῦτο δὲ καὶ εἰδικὴ λέξις ὑπῆρχε πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς ἐπιφωνήσεως (*ιακχάζειν*). Τοῦ εἶδους τῶν ψαλλομένων ὕμνων εἰμποροῦμεν νὰ ἔχωμεν κάποιαν ἰδέαν ἀπὸ τὸν ὕμνον εἰς τὸν Ἰακχον τοῦ χοροῦ τῶν μυστῶν εἰς τοὺς Βατράχους τοῦ Ἀριστοφάνους, τὸν ὁποῖον ὁ ποιητὴς ἀναμφιβόλως ἔκαμε κατὰ μίμησιν τῶν πραγματικῶν ὕμνων τῆς τελετῆς (παραλλάξας φυσικά, πιθανῶς καθ' ὀλοκληριαν χάριν τῆς ὑποθέσεως τῆς κωμωδίας του πολλὰς στροφὰς καὶ προσθέσας ἄλλας). «Ἐλα μαζί μὲ μᾶς, τοὺς εὐσεβεῖς ὀπαδοὺς τῶν

μυστηρίων, νὰ χορεύσης στεφανωμένος μὲ δροσερόν, γεμάτον ὄρθαιους καρπούς μύρτινον στέφανον. "Ιακχ' ὦ "Ιακχε!» λέγει κάποια στροφή τοῦ ὕμνου, καὶ ἄλλη ἔπειτα «Ὡς λαμπρόν, φωτεινὸν ἄστρον φωτίζεις τὴν νυκτερινὴν τελετὴν καὶ φεγγοβολεῖ ἀπὸ τὴν λάμπην σου τὸ λειβάδι, "Ιακχ'»

Εἰκ. 6.— Καθαρὸς μύστος διὰ ἱεροῦ ραντίσματος.

ὦ "Ιακχε! Καὶ τῶν γερόντων ξανανειώνουν τὰ γόνατα, καὶ τοὺς φεύγουν αἱ λύπαι, καὶ λησμονοῦνται τὰ πολλά των περασμένα χρόνια μὲ τὴν τιμὴν τῆς θεϊκῆς συντροφιάς σου. Ἄλλὰ σὺ "Ιακχε, πῆγαινε μπροστὰ καὶ φωτίζων μὲ τὴν λαμπάδα σου φέρε στὸν χορὸν τὰ παλληκάρια εἰς τὸ ἀνθοστόλιστον παχὺ λειβάδι.»

Ε. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΑ ΖΩΝΤΑΝΑ

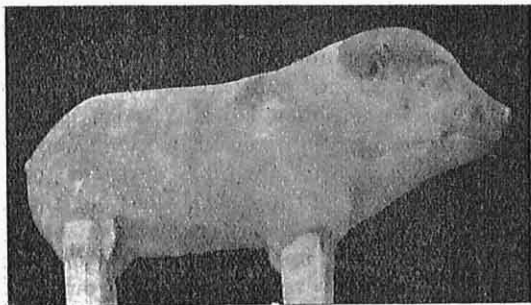
“Οτι ἐφαίνετο ἄπειρον τὸ πλῆθος τῆς πομπῆς, καὶ ἡ ἀπήχσις τῆς ὑπὸ πάντων ἐκφωνουμένης ἐπικλήσεως τοῦ θεοῦ θὰ ἠκούετο πολλὴ μακρὰν εἰς τὰ παρὰ τὴν Ἐλευσίνα ἀττικὰ βουνὰ καὶ πεδιάδας, μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἀκόλουθον ἐπεισόδιον, ποῦ διηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος. Ὀλίγον πρὸ τῆς ναυμαχίας τῆς Σαλαμῖνος ἐνῶ ἔτυχε νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὸ Θυριάσιον πεδίον τῆς ἐρήμου τότε, διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἀττικῆς γῆς ὁ συνοδεύων τὸν Ξέρξην ἐξορίστος βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Δημάρατος μετὰ τοῦ ἐπίσης ἐξορίστου Ἀθηναίου Δικαίου, τοὺς ἐφάνη, ὅτι εἶδον νὰ προβάλλῃ αἰφνιδίως ἀπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς Ἐλευσίνος κονιορτὸς ὡς ἀπὸ τριάκοντα χιλιάδων ἀνθρώπων, καὶ ἤκουσαν τὴν ἐπιφώνησιν τοῦ Ἰάκχου, τὴν ὁποίαν ἐξήγησεν εἰς τὸν ἀγνοοῦντα τὰ γινόμενα εἰς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια Δημάρατον ὁ Ἀθηναῖος Δικαῖος προσθέσας, ὅτι τὸ θαῦμα τοῦτο, νὰ γίνεται δηλαδὴ ἡ πομπὴ καὶ νὰ ἀκούεται ἡ μυστηριακὴ φωνὴ ἐκ τῆς Ἐλευσίνος, ἐνῶ ἦτο ἔρημος ἡ Ἀττικὴ, ἦτο φανερόν σημεῖον, ὅτι ἡ Δημήτηρ καὶ ἡ Κόρη συμμετεῖχον τοῦ ἀγῶνος κατὰ τῶν βαρβάρων, καὶ θὰ ἦτο ἐπομένως ἀσφαλὴς ἡ ἐξολόθρευσις τῶν Περσῶν.

Ἐμπρὸς εἰς ἕκαστον ἱερόν, ἀπὸ τὰ πολλὰ ποὺ εὐρίσκοντο κατὰ μῆκος τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, ἡ πομπὴ ἐσταμάτα, καὶ ἀφοῦ ἐψάλλετο πιθανώτατα εἰδικὸς δι’ ἕκαστον θεὸν ὕμνος, καὶ ἐξετελεῖτο θρησκευτικὸς χορὸς, ἐπανελαμβάνετο ἡ πορεία. Ἀφοῦ ἐξήρχετο ἀπὸ τὰ στενὰ τοῦ Δαφνίου παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Σαλαμῖνος, καὶ ἐπροχωροῦσε πέραν τῶν δύο ἱερῶν λιμνῶν (λίμνη τοῦ Κουμουνδούρου σήμερον - *Ρεῖτοι* ἦτο τὸ ἀρχαῖον τῶν ὄνομα), εἰσῆρχετο ἡ πομπὴ εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Ἐλευσίνος. Ἐκεῖ τοὺς ἀνέμενον οἱ Κροκωνίδαι, ἀπόγονοι τοῦ ἀρχαίου ἐλευσινιακοῦ γένους τῶν Κροκωνιδῶν, οἱ ὅποιοι κατήγοντο, ὡς φαίνεται, ἐκ τῶν κατοικούντων εἰς παναρχαίους χρόνους μίαν τῶν κωμῶν, ποὺ ἀπετέλουν τότε τὴν πολιτείαν τῆς Ἐλευσίνος· ἡ θέσις τῆς κώμης ἐδεικνύετο καὶ εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους καὶ ὀνομάζετο **βασιλεία τοῦ Κρόκωνος**.

Οἱ Κροκωνίδαι ἔδεναν εἰς τὴν χεῖρα καὶ τὸν πόδα ἐκά-

στου μύστου ταινίαν ὡς σύμβολον ἀγνισμοῦ καὶ πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ ἀτυχήματα προερχόμενα ἀπὸ κακὴν θέλησιν τῶν δυσμενῶν πνευμάτων.

Ὅτι τὸ δέσιμον τοῦ βραχίονος ἢ τοῦ λαιμοῦ μὲ κλωστήν ἢ ταινίαν, συνήθως κόκκινα, προφυλάττει ἀπὸ κακά, πιστεύεται καὶ σήμερον, προχειροτάτη δὲ ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὁ *Μάρτης*, ἡ κόκκινη κλωστή, ποὺ δένεται εἰς τὸν βραχίονα τὴν πρώτην Μαρτίου, καὶ ποὺ σήμερα μὲν πιστεύεται, ὅτι προφυλάττει μόνον ἀπὸ τὴν ἀσχημίαν ποὺ φέρει ἡ κακὴ ἐπίδρασις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, πιθανώτατα δὲ εἰς παλαιο-

Εἰκ. 7.— Μυστικὸν χοιρίδιον.

τέρους χρόνους ἐθεωρεῖτο ὡς προφυλακτικὸν καὶ ἀπὸ ἄλλα ἀτυχήματα, ποὺ φέρουν τὰ ἀναζωογονούμενα μὲ τὴν ἀνοιξιν κακὰ δαιμόνια.

Ἄργα τὴν ἑσπέραν ἔφθανεν εἰς τὴν Ἐλευσίνα ἡ πομπὴ τοὺς ἀναμένοντας ὅπως τοὺς ὑποδεχτοῦν Ἐλευσινίους πλησίον εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Κηφισοῦ ἔχαιρέτων μὲ ἐπιφωνήματα χαρᾶς, καὶ εὐθυμα σκώμματα (*γεφυρισμοί*), κατὰ τὸν ἴδιον δὲ τρόπον ἐγένετο καὶ ὁ χαιρετισμὸς τῆς ὑποδοχῆς ὑπὸ τῶν Ἐλευσινίων. Ἐπισημοτέρα ἦτο ἢ ὑποδοχὴ τοῦ Ἰάκχου, ποὺ ἐγένετο πιθανώτατα ἔμπρὸς εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἐλευσίνος· ἐκεῖ ἐπὶ ἰδιαιτέρας ἑορτασίου ἐξέδρας

κατασκευαζομένης ἕκαστον ἔτος ἐπίτηδες πρὸς τοῦτο, ἀνέμενον τὴν πομπὴν οἱ ἱερεῖς τῆς Ἐλευσίνος μὲ τὸν ἱεροφάντην ἐπὶ κεφαλῆς, καὶ ἄλλοι προύχοντες, καὶ μετὰ τὴν τελετὴν τῆς ὑποδοχῆς παρελάμβανε πάλιν ὁ Ἱεροφάντης τὰ ἐπαναφερόμενα ἱερά παρὰ τῶν ἱερειῶν, καὶ τὰ κατέθετεν ἐκ νέου εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Τελεστηρίου. Τὸ πλῆθος τῆς πομπῆς, ἀφοῦ ἠγνίζοντο, ὅσοι ἤθελον, εἰς τὸ ὕδωρ τοῦ Καλλιχόρου φρέατος, ἢ τῶν κρηνῶν ποῦ ἦσαν εἰς τὸ προαύλιον τοῦ ἱεροῦ, καὶ προσηύχοντο εἰς τοὺς ἐκεῖ βωμοὺς μετέβαινον νὰ ἀναπαυθοῦν εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἐλευσίνος ἢ εἰς τὰ πανδοχεῖα, ποῦ εὐρίσκοντο κοντὰ εἰς τὸ ἱερόν.

Τὰς δύο ἀκολούθους νύκτας, τὴν 20^{ην} καὶ 21^{ην} Βοηδρομιῶνος, ἐγίνοντο ἐντὸς τοῦ Τελεστηρίου αἱ μυστικαὶ τελεταί, ποῦ ἦσαν καὶ τὸ σπουδαιότερον μέρος τῶν μυστηρίων. Τὰ γινόμενα καὶ λεγόμενα κατ' αὐτὰς πιστεύεται, ὅτι ἀπετέλουν τὸ ἀπόρρητον τῶν μυστηρίων, καὶ εἶναι πολλὸ φυσικόν, ὅτι δὲν μᾶς εἶναι ἀσφαλῶς γνωστά, ἀφοῦ οὐδεὶς Ἑλλην ἀρχαῖος συγγραφεὺς ἔγραψε περὶ αὐτῶν, διότι συνέλεια τούτου θὰ ἦτο ἡ αὐστηροτάτη τιμωρία του. Ἄλλ' ὅμως διὰ τῆς μελέτης τῶν μυστηρίων ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλας γνωστοτέρας ἀρχαίας καὶ νεωτέρας μυστηριακὰς θρησκείας, μὲ βάσιν ὀλίγους ὑπαινιγμοὺς περὶ τῶν μυστικῶν τελετῶν, ποῦ ὑπάρχουν εἰς ἀρχαῖα ἑλληνικὰ κείμενα, καὶ τὰς εἰδήσεις ποῦ μᾶς δίδουν οἱ ἀρχαιότατοι χριστιανοὶ συγγραφεῖς, ποῦ εἴμπορεῖ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι δὲν ἦσαν τύσον ἀνάξιοι πίστεως, ὅσον ἐπίστευον πολλοί, κατωρθώθη νὰ σχηματισθῇ μία εἰκὼν τῶν μυστικῶν τελετῶν, ἢ ὁποῖα ἴσως πλησιάζει ὀλίγον πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Γενικῶς γνωρίζομεν μόνον ἀσφαλῶς, ὅτι ἐγίνετο κάποια *πραῖξις (δρῶμενα)*, ὅτι ἐλέγοντο μυστικαὶ ῥήσεις ἢ ἄλλο τι (*λεγόμενα*), καὶ ὅτι ἐδεικνύοντο τὰ ἱερά (*δεικνύμενα*).

Ἐπι μέρους σπουδαῖον τῆς μυστικῆς τελετῆς ἦτο ἡ ἀναπαράστασις τοῦ θείου δράματος τῶν παθημάτων τῶν Ἐλευσινιακῶν θεῶν, φαίνεται βέβαιον. Ἡ ἀρπαγὴ τῆς Περσεφόνης ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος, ἡ μεγάλη λύπη καὶ αἱ περιπλανήσεις τῆς μητρὸς της, τῆς Δήμητρος, πρὸς ἀναζήτησίν της, καὶ τέλος ἡ εὐτυχὴς λύσις διὰ τῆς ἀνευρέσεως τῆς Κόρης

καὶ τῆς ἐπανόδου εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρός της, ἦσαν πρόσφορον θέμα πρὸς διέγερσιν τῆς θρησκευτικῆς κατα-
νύξεως τῶν μυστῶν οἱ ὁποῖοι ἐγνώριζον καὶ ἐπίστευον, ὅτι
ὅλη αὐτὴ ἡ θλιβερὰ περιπέτεια τῆς θεᾶς μὲ τὸ αἴσιον τέλος
ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν παροχὴν τῶν ἀγαθῶν, ποὺ ἐπετύγ-
χανον ὅσοι ἐγίνοντο ὄπαδοὶ τῶν μυστηρίων.

Ἡ ἀναπαράστασις μέρους τῆς ζωῆς, καὶ ἰδία τῶν παθῶν
τῶν θεῶν, ποὺ ἦσαν ἀρχηγοὶ θρησκειῶν, πρὸ πάντων μυστη-
ριακῶν, πρὸς ἐνδυνάμωσιν τῆς πίστεως εἰς τὴν θρησκείαν
τῶν θεῶν αὐτῶν, δὲν εἶναι τι ἀσύνηθες. Καὶ εἰς τὴν χριστιανι-

Εἰκ. 8. — Παράστασις μύθου Ἡρακλέους.

νικήν μας θρησκείαν παρόμοιόν τι εἶναι αἱ ἀκολουθίαι τῶν
παθῶν, τοῦ θανάτου καὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ τῆς
Μεγάλης Ἑβδομάδος καὶ τοῦ Πάσχα. Μόνον, ὅτι εἰς τὴν
Ἐλευσινιακὴν θρησκείαν ἡ ἀναπαράστασις δὲν ἐγένετο δι'
εἰκόνων ὅπως εἰς τὴν χριστιανικὴν τελετὴν, ἀλλὰ οἱ θρη-
σκευτικοὶ λειτουργοὶ παρίστανον τοὺς θεοὺς, οἱ ὁποῖοι παρου-
σιάζοντο εἰς τὸ ἐμφανιζόμενον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πολὺ
ζωηρότερον δρᾶμα.

Μὲ τὰς ἀποκαλύψεις ποὺ ἐγίναν διὰ τῶν ἀνασκαφῶν
τῆς Ἐλευσίνας, γνωρίζομεν σήμερον ἀκριβῶς πῶς ἦτο κατα-
σκευασμένον τὸ Τελεστήριον καὶ ἐν γένει ὅλον τὸ ἱερόν τῆς

Ἐλευσῖνος. Αἱ κατασκευαὶ τῶν δὲν δικαιολογοῦν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι πρὸς παραγωγὴν ζωηροτέρας ἐντυπώσεως ἐκ τῆς παραστάσεως ἐχρησιμοποιοῦντο τεχνικὰ μέσα πρὸς ἐπίδειξιν ὑπερφυσικῶν ἐμφανίσεων. Ἡ παράστασις θὰ ἦτο ἀπλή καὶ φυσική, καὶ ἴσως μόνον διὰ ζωηρᾶς ἀφηγήσεως καὶ ψαλμῶν θὰ παρουσιαζόντο εἰς τὰς ψυχὰς καὶ τὴν φαντασίαν τῶν ἐν θρησκευτικῇ διεγέρσει διατελούντων πιστῶν αἱ ὑπερφυσικαὶ ἐμφανίσεις τοῦ δράματος. Κατὰ τοιοῦτόν τινα τρόπον θὰ ἔβλεπον διὰ τῆς φαντασίας καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἄδου μὲ τὰς ψυχὰς τῶν ἀποθανόντων μυστῶν, πὺν ἔζων ἐντὸς αὐτοῦ εἰς αἰωνίαν μακαριότητα.

Ὁ χριστιανὸς συγγραφεὺς τοῦ 3^{ου} μ. Χ. αἰῶνος καὶ ἐκ τῶν πρώτων ἐπισκόπων τῆς Ρώμης Ἰππόλυτος λέγει μεταξὺ ἄλλων περὶ τῶν μυστηρίων, ὅτι «ὁ ἱεροφάντης . . . νυκτὸς ἐν Ἐλευσῖνι ὑπὸ πολλῶ πυρὶ τελῶν τὰ *μεγάλα καὶ ἄρρητα μυστήρια βοᾷ, καὶ κέκραγε λέγων «ἱερὸν ἔτεκε πότνια κοῦρον Βριμὼ Βριμὸν» τουτέστιν ἰσχυρὰ ἰσχυρόν»*. Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Ἰππολύτου ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἐγένετο καὶ ἀναπαράστασις τῆς γεννήσεως θείου τέκνου. *Βριμὸν* τουτέστιν ἰσχυρόν, τὸ ὀνομάζει τὸ ρητόν, Βριμὼ δ' ἦτο ἡ Δημήτηρ. Πῶς ἐγένετο ἡ προᾶξις δὲν γνωρίζομεν ἄλλος χριστιανὸς συγγραφεὺς κατηγορῶν δι' αὐτὴν τὰ μυστήρια, ἀφίνει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ ἱεροφάντης παριστάνων τὸν ἄνδρα τῆς Δήμητρος, ἐξετέλει ἐν σκότει μετὰ τῆς ἱερείας παριστανούσης τὴν Δήμητρα τὴν ἱερὰν προᾶξιν τῆς γεννήσεως τοῦ θείου τέκνου, μεθ' ὃ ἀναπτομένων τῶν λαμπάδων καὶ πληρουμένου φωτὸς τοῦ Τελεστηρίου, ἀνεπέμπετο ἡ χαρμόσυνος κραυγὴ, δι' ἧς ἐξηγγέλλετο ἡ γέννησις τοῦ θείου τέκνου, τὸ ὁποῖον θὰ παρείχε τὴν εὐτυχίαν εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ποῖον ἦτο τὸ θεῖον τέκνον, πὺν ὀνομάζεται Βριμὸς δὲν εἶναι γνωστόν ὑποτίθεται μόνον ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι ὁ Πλοῦτος, ὅστις προέρχεται ἐκ τῆς Δήμητρος καὶ θεωρεῖται, ὅτι παρέχει τὴν εὐτυχίαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἄλλως τε καὶ ὑπῆρχεν ὑστερωτέρα παράδοσις κατὰ τὴν ὁποίαν τὸν Πλοῦτον ἐγέννησεν ἡ Δημήτηρ μετὰ τοῦ θνητοῦ Ἰασίωνος.

Γνωρίζομεν ἐπίσης, ὅτι εἰς ὠρισμένην στιγμήν τῆς τελετῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ Τελεστήριον ἦτο σκοτεινόν, ἠνάπτοντο αἶφνης αἱ λαμπάδες, ἠνοιγέτο ἡ θύρα τοῦ ἀνακτόρου, τοῦ ἰδιαιτέρου ἱερωτάτου δωματίου, καὶ παρουσιάζετο φέρων τὴν λαμπρὰν στολὴν τοῦ ὁ ἱεροφάντης, ὅστις καὶ μόνος ἠδύνατο νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸ ἀνάκτορον, καὶ ἐπεδείκνυνεν τὰ «ἱερά», πὺ ἐφυλάττοντο ἐντὸς τοῦ δωματίου αὐτοῦ, εἰς τοὺς μύστας, οἱ ὁποῖοι ἐκάθηντο ἢ ἴσταντο ὄρθιοι ἐπὶ τῶν βαθμίδων, πὺ ἦσαν εἰς τὰς τέσσαρας πλευρὰς τοῦ Τελεστηρίου, συνοδεύων τὴν ἐπίδειξίν των μὲ μυστικὰς ῥήσεις. Τὸ «ἀνάκτορον» ἦτο εἰς τὸ κέντρον τοῦ Τελεστηρίου, θὰ ἦτο δὲ δύσκολον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἠδύναντο ὅλοι οἱ μύσται ἀπὸ τῶν θέσεων αὐτῶν νὰ ἴδωσι τὰ δεικνύμενα, διὰ τοῦτο εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ ἱεροφάντης περιέφερε τὰ «δεικνύμενα» πρὸ τῶν τεσσάρων πλευρῶν τοῦ Τελεστηρίου, καθ' ὃν περίπου τρόπον καὶ κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν εἰς τὰς ἐκκλησίας ἡμῶν ὁ ἱερεὺς κρατῶν πρὸ τοῦ μετώπου αὐτοῦ «τὰ ἅγια» περιέρχεται εἰς ὠρισμένην στιγμήν πρὸ τῶν διατελούντων εἰς μεγίστην θρησκευτικὴν κατάνυξιν πιστῶν.

Προηγουμένως εἶπομεν, ὅτι μᾶς εἶναι ἄγνωστον, τί ἦσαν τὰ «μυστικὰ ἱερά», τῶν ὁποίων ἡ παρουσίασις εἰς τοὺς μύστας μαζὶ μὲ τὰς λοιπὰς παραστάσεις, πὺ ἐγίνοντο εἰς τὸ Τελεστήριον εἶχε τὴν μεγαλειτέραν ἐπίδρασιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν μυστῶν, καὶ συνετέλει εἰς τὴν ἐδραίωσιν τῆς πίστεως αὐτῶν εἰς τὴν θρησκείαν τῆς Δήμητρος, καὶ ὅτι δι' αὐτῆς θὰ ἐπετύγγανον ὅλα τὰ ἀγαθὰ εἰς τὸν παρόντα κόσμον, καὶ θὰ ἐξησφαλίζετο ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς των πρὸς εὐδαιμόνα διαμονὴν αὐτῆς μετὰ θάνατον εἰς τὸν Ἄδην. Ἔγιναν πολλαὶ ὑποθέσεις, καὶ οἱ θρησκευτιολόγοι κατέβαλαν μεγάλην προσπάθειαν πρὸς ὄρισμὸν τούτων καὶ διάλυσιν τῆς μυστικότητος, πὺ τα κρύπτει καὶ μᾶς ἐμποδίζει νὰ τα γνωρίσωμεν. Εἶπομεν ἀκόμη, ὅτι πάντως θὰ ἦσαν μικρὰ πράγματα, ἀφοῦ ἦτο δυνατόν νὰ φέρουν αἱ ἱερεῖαι τὴν κίστην, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐφυλάττοντο.

Ἐκ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς

ἔγραψε τὰ περισσότερα περὶ τῶν μυστηρίων, καὶ πολλὰ περὶ τούτων ἐμάθομεν παρ' αὐτοῦ. Μεταξὺ τῶν ἄλλων, ποὺ λέγει σχετικὰ μὲ τὰ μυστήρια, ἀναφέρεται, ὅτι τὸ σύνθημα τῶν Ἐλευσινίων, δηλαδή ἡ μυστικὴ ρῆσις, διὰ τῆς ὁποίας ἀπῆντων εἰς ὠρισμένην μυστικὴν ἐρώτησιν οἱ μῦσαι, ἴσως πρὸς πιστοποίησιν, ὅτι ἦσαν μεμνημένοι, ἦσαν αἱ φράσεις, «ἐνήστευσα, ἔπιον τὸν κυκεῶνα, ἔλαβον ἐκ κίστης, ἐργασάμενος ἀπεθέμην εἰς κάλαθον καὶ ἐκ καλάθου εἰς κίστην».

Ἡ παραδοξότερα καὶ μυστηριωδεστέρα φράσις τοῦ συνθήματος τούτου εἶναι βεβαίως ἡ τελευταία «ἔλαβον ἐκ κίστης, ἐργασάμενος ἀπεθέμην εἰς κάλαθον καὶ ἐκ καλάθου εἰς κίστην», δηλαδή «ἐπῆρα ἀπὸ τὴν κίστην (τὸ μυστικὸν κιβώτιον), καὶ ἀφοῦ ἔκαμα τὸ ἔργον, ἔθεσα πάλιν εἰς τὸν κάλαθον, καὶ ἐκ τοῦ καλάθου πάλιν εἰς τὴν κίστην». Ἀφοῦ αἱ δύο προηγούμεναι φράσεις «ἐνήστευσα, ἔπιον τὸν κυκεῶνα» ἀποδεικνύεται, ὅτι ἀνταποκρίνονται εἰς πράξεις, ποὺ ἐγίνοντο εἰς τὰ μυστήρια, φυσικὸν εἶναι νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι καὶ διὰ τῆς τρίτης φράσεως ὑπονοεῖται πράξις γινομένη χάριν τῶν μυστηρίων· καὶ ἀφοῦ ὁ Κλήμης ἀναφέρει τὸ σύνθημα διὰ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι κατὰ τὰς Ἐλευσινιακὰς μυστικὰς ἱερουργίας ἐγίνοντο πράξεις ἀπρεπεῖς καὶ αἰσχραὶ, λογικὸν εἶναι νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἡ τρίτη αὕτη φράσις ἀνεφέρετο εἰς πράξιν θεωρουμένην ὡς αἰσχρὰν παρὰ τοῦ Κλήμεντος, διότι οὔτε ἡ νηστεία, οὔτε ἡ πόσις τοῦ κυκεῶνος εἰμποροῦν νὰ ἐξηγηθοῦν ὡς αἰσχραὶ πράξεις. Λοιπὸν πιστεύεται σήμερον ὑπὸ τῶν περισσοτέρων, ποὺ καταγίνονται μὲ τὴν μελέτην τῶν μυστηρίων, ὅτι εἰς τὴν κίστην ὑπῆρχεν ὡς μυστικὸν «ἱερὸν» σύμβολον, μαζὶ μὲ ἄλλα φυσικά, ποὺ δὲν γνωρίζομεν, ὁμοίωμα τοῦ ὄργάνου τῆς γεννήσεως τῆς θεᾶς, καὶ ὅτι διὰ τῆς φράσεως ἐννοεῖται, ὅτι ὁ

μύστης ἔλαβεν ἐκ τῆς κίστης τὸ ὄργανον τῆς θεᾶς, καὶ ἀφοῦ ἔκαμε κάτι μὲ αὐτὸ (ἐργασάμενος), ἀφοῦ τὸ ἔφερεν δηλαδὴ κατὰ τινα τρόπον εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ σῶμά του, ὡς ἐξηγοῦν οἱ θρησκευολόγοι, τὸ ἔβαλεν εἰς τὸν κάλαθον, καὶ κατόπιν πάλιν ὀπίσω εἰς τὴν κίστην. Μὲ τὴν προᾶξιν αὐτὴν ἐδηλώνετο, ὅτι ὁ μύστης ἠνώνετο σαρκικῶς μὲ τὴν θεάν, ἤρχετο εἰς ἄμεσον σύνδεσμον μὲ αὐτήν, ἐγένετο τρόπον τινὰ τέκνον τῆς θεᾶς, κάτι καλλίτερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, πὸν δὲν ἦσαν μύσται, καὶ ἐξησφάλιζε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ ἀγαθὰ, πὸν ὑπέσχετο ἢ Ἐλευσινιακὴ θρησκεία. Ἡ ἰδέα τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἐνώσεως αὐτοῦ κατὰ τινα τρόπον σαρκικῶς μὲ τὸν θεόν, ὑπάρχει καὶ εἰς ἄλλας θρησκείας· καὶ διὰ τῆς θείας κοινωνίας, ὅμοιόν τι γίνεται καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ὁ χριστιανὸς μεταλαμβάνων τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, λαμβάνων ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστόν, γίνεται τελειότερος ἀνθρώπος, ἐξαγνίζεται, καὶ ἐπιτυγχάνει τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς του. Εἰς τὴν ἑλευσινιακὴν θρησκείαν ἢ προᾶξις γίνεται κατὰ τρόπον περισσότερον πρωτόγονον, πὸν ἦτο φυσικὸν νὰ προκαλέσῃ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ κατὰ πνευματικώτερον καὶ αὐλώτερον τρόπον ἀντιλαμβανομένου τὴν θρησκείαν χριστιανοῦ.

Λοιπὸν ἐν ἐκ τῶν «ἱερῶν», τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον εἰς τὴν μυστικὴν κίστην θὰ ἦτο τὸ ἱερὸν αὐτὸ ὄργανον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐτελεῖτο συμβολικῶς ἡ θεία ἔνωσις τοῦ μύστου μετὰ τῆς θεᾶς. Παραπλήσια συμβολικὴν ἔννοιαν ἔχοντα σκευὴ θὰ ἦσαν καὶ τὰ ἄλλα «ἱερά». Τὴν δεῖξιν τῶν συνώδευεν ὁ ἱεροφάντης πιθανώτατα μὲ ρητά, πὸν ἀνεφέροντο εἰς τὴν συμβολικὴν τῶν σημασιῶν, καὶ αὐτὰ ἦσαν ἴσως τὰ κυριώτερα ἀπὸ τὰ «λεγόμενα».

Διὰ νὰ γίνῃ ὁ μύστης δεκτὸς εἰς τὴν μυστικὴν τελετὴν

εἰς τὸ Τελεστήριον ἔπρεπε προηγουμένως νὰ *μυηθῆ*, νὰ διδαχθῆ δηλαδή διάφορα πράγματα σχετικά μὲ τὰ μυστήρια, νὰ ἐκτελέσῃ διαφόρους ἱεράς πράξεις ὀριζομένας ὑπὸ τῶν κανόνων τῶν μυστηρίων, καὶ νὰ ὑποβληθῆ εἰς ἔξαγνισμοὺς ἐκτελουμένους καθ' ὄρισμένον διὰ τῆς ἱεράς παραδόσεως τρόπον. Διὰ νὰ γίνουιν ὅλα αὐτὰ ὁ μύστης ἐλάμβανεν ἓνα ὀδηγόν, ἓνα κατηχητὴν θὰ ἐλέγομεν ἡμεῖς οἱ Χριστιανοί, *μυσταγωγόν* τὸν ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι, καὶ ἦτο αὐτὸς πάντοτε παλαιὸς μύστης ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐλευσινιακοῦ γένους τῶν Εὐμολπιδῶν. Ὅσοι δὲν ἦσαν Ἀθηναῖοι, ἔπρεπε φυσικά, διὰ νὰ προπαρασκευασθοῦν εἰς τὴν μύτην, νὰ μείνουιν ὀλίγον χρόνον εἰς τὰς Ἀθήνας.

Δὲν ἔχομεν λόγους νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἐκτὸς τῆς διδασκαλίας τῆς παραδεδομένης ἱστορίας τοῦ βίου καὶ τῶν παθῶν τῶν μυστηριακῶν θεῶν, καὶ τοῦ ὀρθοῦ τυπικοῦ καὶ τῆς συμβολικῆς σημασίας τῶν μυστηριακῶν ἱερουργιῶν ἐγένετο καὶ ἄλλη διδασκαλία δογματικοῦ περιεχομένου. Εἶνε ἐν τούτοις πολὺ πιθανόν, ὅτι καὶ ἠθικὴ τις διδασκαλία ὑπὸ τύπον ἐντολῶν τῶν θεῶν ἐγένετο εἰς τοὺς μουμένους. Εἰς τὸν Τριπτόλεμον ἀναφέρονται αἱ ἐντολαί, ποὺ ἐπέβαλαν μαζὶ μὲ τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ, τὸ σέβας τῶν γονέων, καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὰ ζῶα (*γονεῖς τιμᾶν, θεοὺς καρποῖς ἀγάλλειν, ζῶα μὴ σίνεσθαι*), καὶ δὲν εἶνε ἀδύνατον αἱ ἐντολαὶ αὐταὶ μὲ ἄλλας παρομοίου ἠθικοῦ περιεχομένου νὰ ἐγνωρίζοντο ὡς ἐπιταγαὶ τῶν θεῶν τῶν μυστηρίων εἰς τοὺς μουμένους. Νὰ μὴ προξενοῦν καμμίαν ζημίαν εἰς τοὺς ὀρφανούς, οὐδὲ νὰ τοὺς ἐνοχλοῦν ὀπωσδήποτε, ὠρίζεν ἀρχαῖος ἀθηναϊκὸς νόμος ἀναφερόμενος εἰς τὰ μυστήρια, καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐν γένει θὰ ἦτο μεταξὺ τῶν ἐντολῶν τῶν μυστηρίων. Ἡ Δημήτηρ δικαίως θὰ ἐφημιζέτο ὡς ὁ

θεμελιώσας τὴν ἠθικὴν τάξιν τοῦ κόσμου θεὸς διὰ τῶν θεσμῶν, τοὺς ὁποίους αὐτὴ ὡς θεομοφόρος ἔφερεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Μερικὰς ἱερὰς πράξεις, πού ὑπεχρεοῦτο νὰ κάμῃ ὁ μύστης μᾶς διδάσκει τὸ «σύνθημα» τῶν Ἑλευσινίων, πού ἀνεφέρραμεν ἀνωτέρω. Σύμφωνανα μὲ ὅσα λέγονται εἰς αὐτό, ὁ μύστης ἔπρεπε πρὸς ἐξαγνισμὸν νὰ νηστεύσῃ ἑννέα ἡμέρας, ἀφοῦ καὶ ἡ θεὰ ἔμεινε νηστικὴ ἐπὶ ἑννέα ἡμέρας κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς θυγατρὸς της, καὶ δὲν εἴμπορεῖ κανεὶς νὰ ἀποσιωπήσῃ καὶ ἐδῶ τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν χριστιανικὴν τεσσαρακονθήμερον ἐξαγνιστικὴν νηστείαν, ἣ ὁποία δικαιολογεῖται διὰ τῆς τεσσαρακονθήμερου ἐπὶ τοῦ ὄρους νηστείας τοῦ Χριστοῦ. Ἐπρεπεν ἀκόμη οἱ ὑποψήφιοι μύσται κατὰ τὸ σύνθημα νὰ πίουں τὸν *κυκεῶνα*. Ἦτο δὲ ὁ κυκεῶν κρασί ἀνεκατωμένον μὲ διάφορα ἄλλα ὑγρὰ προϊόντα τῆς γῆς καὶ μὲ ἄλευρον, καὶ ἀναφέρεται ὡς τὸ ποτόν, πού ἔλαβεν ὡς πρώτην τροφήν μετὰ τὴν νηστείαν της ἡ θεὰ, ὅτε ἔφθασεν εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ βασιλέως Κελεοῦ εἰς τὴν Ἑλευσίνα. Καθαρμοὶ δι' ὀλικῶν ἢ μερικῶν λουτρῶν καὶ θυσίαι ἦσαν ὁμοίως εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν ἱεουργιῶν, πού εἶχε νὰ κάμῃ πρὶν γίνῃ δεκτὸς εἰς τὰ μυστήρια ὁ μύστης.

Τὴν τελικὴν πράξιν τῆς μυσσεως ἡ ὁποία ἐγένετο εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Τελεστηρίου, μᾶς δεικνύει πιθανώτατα ἡ πλησιεσττέρα πρὸς τὸ κέντρον σκηνῆ τῆς εἰκόνας τοῦ ἀναγλύφου τοῦ περιφήμου ρωμαϊκοῦ σαρκοφάγου τοῦ Torre nova, ὅπου παριστάνονται διάφοροι σκηναὶ ἐκ τῆς μυσσεως τοῦ Ἡρακλέους. Τὸ ἀνάγλυφον, ὅπως καὶ ἄλλα ὅμοια ἔχει γίνῃ κατ' ἀπομίμησιν παλαιότερας ἑλληνικῆς παραστάσεως τῆς μυσσεως τοῦ Ἡρακλέους. Ἡ μία σκηνὴ εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τῆς παραστάσεως παρουσιάζει τὸν Ἡρακλῆ ὡς ὑπο-

ψηφίον μύστην, μὲ τὸ μυστικὸν χοιρίδιον κρεμάμενον ἀπὸ τῆς χειρός του, νὰ παρουσιάζεται μὲ ταπεινὸν σχῆμα πρὸ τοῦ ἱεροφάντου, ὅστις κρατεῖ εἰς χεῖρας σκευὸς τι μὲ καρπούς· εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον ὁ Ἑρακλῆς ἴσως ὡς τέλειος πλέον μύστης προσέρχεται πρὸς τὰς δύο μυστηριακὰς θεὰς, τὴν Δήμητρα καὶ τὴν Κόρην. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀκραίων σκηνῶν παράστασις εἶνε ἡ σπουδαιότερα· ὁ Ἑρακλῆς ἔχων ὄλον τὸ σῶμα, καὶ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπον, κεκαλυμμένα κάθεται, ἐνῶ ὁ ἱεροφάντης ὄρθιος παρ' αὐτὸν ἔχει ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς του σκευὸς τι, τὸ *λίκνον* (εἶδος κοσκίνου, ποῦ ἐχρησιμοποιεῖτο κυρίως εἰς τὸ καθάρισμα τοῦ σίτου), ἐκ τοῦ ὁποίου πιθανώτατα ἀφίνει νὰ πέσωσι καρποὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ μουμένου, πρὸς τελικὸν καθαρμὸν αὐτοῦ συμβολιζόμενον διὰ τοῦ λίκνου, καὶ πρὸς ἔνδειξιν τῆς εὐτυχίας, ἡ ὁποία τὸν ἀναμένει ἐκ τῆς εὐλογίας τῆς θεᾶς τῆς καρποφορίας καὶ πλουτοδοτείας Δήμητρος. Οὕτω τελείως πλέον παρασκευασμένος ὁ μύστης, ἔξαγνισμένος καὶ γνώστης τῶν λεπτομερειῶν τῶν μυστηριακῶν τελετῶν, αἰσθανόμενος τὸν ἑαυτὸν του ὡς ἀναγεννηθέντα διὰ τῆς συμβολικῆς πράξεως τῆς ἐνώσεώς του μὲ τὴν θεάν, καὶ καλλίτερον ἄνθρωπον διὰ τῆς γνώσεως τῶν ἠθικῶν ἐντολῶν τῆς ἑλευσινιακῆς θρησκείας εἰσῆρχετο τέλος εἰς τὸ Τελεστήριον, ὅπου ἔβλεπε νὰ ἐκτυλίσσωνται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του εἰς ζωντανὰς εἰκόνας, ὅσα εἶχε διδαχθῆ παρὰ τοῦ μυσταγωγοῦ, καὶ ἤκουεν ἴσως καὶ ἄλλα νέα πράγματα παρὰ τοῦ ἱεροφάντου.

Μᾶς γνωρίζουν ἀκόμη οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ὅτι οἱ μύσται ἔπρεπεν, ἀφοῦ παρείρχετο ἐν ἔτος ἀπὸ τῆς μῆσεως αὐτῶν, νὰ ἔλθουν πάλιν κατὰ τὴν τέλει τῶν Μεγάλων μυστηρίων εἰς τὸ Τελεστήριον, καὶ νὰ γίνουν *ἐπόπται*, ἐθεωρεῖτο δ' ἡ ἐποπτεία τρόπον τινὰ ὡς δεύτερος, ἀνώτερος

βαθμὸς μνήσεως, ἀλλὰ περὶ αὐτῆς γνωρίζομεν ἀκόμη ὀλιγώτερα παρὰ περὶ τῶν λοιπῶν μυστηριακῶν πραγμάτων. Τὸ μόνον, πὸν παραδίδεται, εἶνε, ὅτι εἰς τὸ τέλος τῆς ἐποπτικῆς τελετῆς ἐπεδεικνύετο ὑπὸ τοῦ ἱεροφάντου ὡς τὸ μέγιστον καὶ τελειότατον μυστήριον «στάχυς ἐν σιωπῇ τεθερισμένος».

Ὅσα ἐκθέτομεν ἀνωτέρω μᾶς παρουσιάζουν ἐν σύστημα ἱεροπραξιῶν, πὸν ἀπετέλει πιθανώτατα τὸ ὅλον ἢ μέρος τῆς λατρευτικῆς ἐκδηλώσεως τῆς μυστηριακῆς ἑλευσινιακῆς θρησκείας. Εἰς τὴν γενικὴν ἱστορίαν τῶν θρησκειῶν δὲν λείπουν ἀναλογίαι πρὸς τὰ γινόμενα κατὰ τὴν ἄσκησιν τῆς λατρείας τῶν ἑλευσινιακῶν θεῶν, τουναντίον ἴσως καμμία ἀπὸ τὰς ἑλευσινιακὰς ἱεροπραξίας δὲν παρουσιάζεται, ὡς μοναδικόν τι καὶ ὡς ἔξαιρετικὴ ἐκδήλωσις μόνον τῆς ἑλευσινιακῆς θρησκείας. Καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν ἡμῶν θρησκείαν εὐρίσκονται ἀναλογίαι καὶ ὁμοιότητες πρὸς τὰ γινόμενα εἰς τὴν Ἑλευσῖνα, καὶ ἴσως μάλιστα ἡ ἀληθινὴ ἑλευσινιακὴ θρησκεία εὐρίσκεται πλησιέστερον πρὸς τὴν χριστιανικὴν παρὰ πρὸς πᾶσαν ἄλλην θρησκείαν.

Ἡ μυστηριακὴ θρησκεία τῆς Ἑλευσινίας Δήμητρος φημιζομένη καὶ πρὸ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἑλευσίνος μετὰ τὰς Ἀθήνας, ἔγινε κατόπιν κατ' ἔξοχὴν ἀθηναϊκὴ θρησκεία, καὶ ἦτο περισσώτερον πάσης ἄλλης θρησκείας σεβαστὴ ἐν Ἀττικῇ. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πλείστας ἑλληνικὰς πόλεις ἀνεγνωρίζοντο, καὶ ἀπέλαυον ἔξαιρετικοῦ σεβασμοῦ τὰ μυστήρια. Μύσται ὑπῆρχον εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἀργότερα δὲ καὶ οἱ Ρωμαῖοι, ἀφοῦ ἀνεγνωρίσθη, ὅτι ἦσαν ἔθνος συγγενὲς πρὸς τοὺς Ἑλληνας καὶ ἐδικαιοῦντο ὡς ἐκ τούτου νὰ μνηθῶσιν, ἐπεδίωκον τὴν μετάβασιν εἰς Ἑλευσῖνα χάριν τῆς μνήσεως. Οἱ περισσώτεροι αὐτοκράτορες καὶ οἱ καλ-

λίτεροι καὶ γνωστότεροι Ῥωμαῖοι ἦσαν μύσται τῆς Ἑλευσινίας Δήμητρος. Ἡ πίστις εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς διὰ τῶν μυστηρίων καὶ αἱ ἠθικαὶ βάσεις, τὰ ἠθικὰ διδάγματα τῆς ἑλευσινιακῆς θρησκείας συνετέλεσαν, ἴσως παντὸς ἄλλου περισσότερον, εἰς τὸ νὰ διατηρήσουν τὰ μυστήρια τὴν ἐξαιρετικὴν τῶν θεσιν εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ζωὴν ἐν γένει τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου. Οἱ μεγαλείτεροι, καὶ σπουδαιότεροι Ἕλληνες συγγραφεῖς ὁμιλοῦν πάντοτε μὲ τὰ μεγαλείτερα ἐγκώμια περὶ τῶν μυστηρίων, καὶ εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς ιδέας, πὺ εἶχον οἱ καλλίτεροι Ἕλληνες περὶ τῆς θρησκείας τῆς Δήμητρος ἡ εὐχὴ πρὸς τὴν θεὰν ταύτην τοῦ πρώτου μεγάλου δραματικοῦ Αἰσχύλου πρὸ τοῦ ἀγῶνός του μὲ τὸν Εὐριπίδην εἰς τοὺς Βατράχους τοῦ Ἀριστοφάνους «Δήμητερ, διδάσκαλε τῆς διανοίας καὶ τῶν φρονημάτων μου, δὸς νὰ εἶμαι ἄξιος τῆς διδασκαλίας σου».

Ὁ πόλεμος τῶν παλαιῶν χριστιανῶν συγγραφέων κατὰ τῶν μυστηρίων τῆς Ἑλευσίνος, καὶ αἱ φαντασιοπληξίαι παλαιότερων καὶ πολλῶν νεωτέρων μελετητῶν τῶν ἑλευσινίων μυστηρίων, συνετέλεσαν ὥστε νὰ σκοτισθῇ ἡ λαμπρὰ εἰκὼν, πὺ θὰ εἶχομεν μὲ μόνον τὰς ὀλίγας ἀρχαίας μαρτυρίας περὶ τῆς ἑλευσινιακῆς θρησκείας.

Σημ. Αἱ ἀνωτέρω εἰκόνες 5, 6 καὶ 7 εἶνε ἀπὸ ἀγγεῖα καὶ γλυπτὰ ἔργα τοῦ Μουσείου Ἑλευσίνος.

Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ

